

ПЕРСПЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ НАРОЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті розглянуто новітні інструменти нарощення конкурентоспроможності прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва. Проаналізовано перспективи реалізації в прикордонні інноваційного кластерного підходу та використання інших допоміжних інструментів підвищення конкурентоспроможності таких територій. Розглянуто законодавство та визначено доцільні до розроблення нормативні акти, які врегульовують цю сферу.

The article deals with the latest tools of border regions competitiveness increase in the terms of cross-border cooperation. The prospects for the implementation of cross-border innovation cluster approach and the use of other support tools for improving the competitiveness of these areas are analyzed. An appropriate legislation to establish regulations so as to regulate this area are considered and determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В період становлення та розвитку транскордонних відносин прикордонних регіонів нашої країни важливим є їх інноваційний розвиток, що обумовлений вимогами глобалізаційних процесів. При цьому, ефективними способами переходу таких регіонів на інноваційний шлях розвитку є формування актуальних сьогодні інноваційних кластерних утворень, або ж використання інших допоміжних інструментів підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів таких як державно-приватне партнерство, транскордонне партнерство, наукові парки тощо.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми інноваційного розвитку економіки регіонів в цілому знайшли своє відображення в працях О. І. Амоші, З. В. Герасимчук, П. Г. Перерви, С. О. Тульчинської, Л. І. Федулової та інших. Теоретичні та практичні аспекти дослідження кластерів знайшли своє відображення в працях провідних вітчизняних вчених, зокрема, таких як І. В. Бакушевич, І. В. Брикової, М. П. Войнаренка, Н. М. Внукової, С. І. Соколенка та інших. Дослідження питання транскордонного співробітництва та використання його можливостей для підвищення рівня розвитку прикордонних територій здійснено в працях П. Ю. Беленького, О. І. Гонти, Н. А. Мікули, А. І. Мокія, В. В. Толкованова та інших. У працях зарубіжних вчених, зокрема М. Портера, С. Розельфільда, Й. Шумпетера також знаходимо відображення вищезазначених питань.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте низка проблем пов'язаних з формуванням та розвитком інноваційних кластерів прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва та практичного застосування інших дієвих інструментів нарощення конкурентоспроможності таких регіонів залишаються невирішеними, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення теоретичних та прикладних аспектів питань інноваційної кластеризації прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва, застосування інших допоміжних інструментів нарощення конкурентоспроможності регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи основні напрями глобалізаційного розвитку доцільною є реалізація кластерної політики в Україні. При цьому, така політика, насамперед, повинна бути спрямована, на формування інноваційних кластерів,

адже вони забезпечуватимуть в інноваційний спосіб швидке нарощення конкурентоспроможності регіонів та підвищення життєвого рівня мешканців, завдяки виникненню синергетичного та інноваційних ефектів. Власне, окрім кластеризації допоміжними інструментами інноваційних змін в прикордонні є застосування механізму державно-приватного партнерства, транскордонного партнерства та інше.

В табл. 1 узагальнено представлено набір актуальних інструментів, законодавчу базу для їх реалізації, а також фактори впливу на нарощення конкурентоспроможності прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва.

Таблиця 1

Інструменти нарощення конкурентоспроможності прикордонних регіонів
в умовах транскордонного співробітництва

Інструменти		Законодавство	Фактори впливу на конкурентоспроможність
1	2	3	4
Основні	Інноваційний кластер в умовах ТКС	<ul style="list-style-type: none"> – Проект «Концепції створення кластерів в Україні»; – Проект «Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів»; – Постанова КМУ від 21.07.2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року»; – Закон України «Про формування та діяльність кластерів» 	<ul style="list-style-type: none"> – співпраця регіональних суб'єктів; – стимулювання інноваційної діяльності; – створення сприятливого бізнес-клімату; – використання фінансових можливостей усіх учасників; – інвестиційна привабливість; – фінансові капіталовкладення та можливості іноземних партнерів з транскордонного простору.
	Перехідний кластер	Об'єднаний перелік представлених нормативних актів, що врегульовують питання кластеризації.	
	Транскордонний інноваційний кластер	<ul style="list-style-type: none"> – Лісабонська концепція кластерного розвитку Європейських країн 2000 р.; – «Маніфест кластеризації ЄС» від 2007 року; – «Кластерний меморандум» (ухвалений в м. Стокгольм, 21.01.2008 року); – Рекомендація Ради Європи з питань Європейської Хартії регіонального планування; – Закон України «Про створення транскордонних кластерів за участю прикордонних регіонів України». 	
Додаткові	Державно-приватне партнерство	<ul style="list-style-type: none"> – Цивільний кодекс України; – Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404; – Зелена книга ЄС з державно-приватного партнерства. 	– модернізація підприємств мереж, інфраструктури регіону в рамках ДПП.
	Науковий парк	<ul style="list-style-type: none"> – Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-17; – Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV; – Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» від 08.09.2011 р. № 3715; – Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII. 	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток людського капіталу в наукових парках; – матеріальне забезпечення та переоснащення ВНЗ.
	Транскордонне партнерство	– Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво та додаткові Протоколи;	– інтернаціоналізація стратегічних орієнтирів місцевого бізнесу

Продовження табл. 1

1	2	3	4
		<ul style="list-style-type: none"> – Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. (ратифікована 15 липня 1997 р.); – Рішення Європейського Парламенту та Європейської Ради від 05.07.2006 р. № 1082/2006 «Про Європейські угруповання територіальної співпраці»; – Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва країн СНД; 	<ul style="list-style-type: none"> завдяки транскордонному партнерству; – вирішення проблем прикордоння спільними зусиллями.
	Європейські угруповання територіального співробітництва	<ul style="list-style-type: none"> – Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. № 1861; – Указ Президента України від 19.12.2007 р. № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва»; 	<ul style="list-style-type: none"> – сталий характер прямих іноземних інвестицій та капіталовкладень завдяки ЄУТС;
	Об'єднання єврорегіонального співробітництва	<ul style="list-style-type: none"> – Постанова КМУ від 29.04.2002 р. № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів»; – Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво (ОЕС)» від 16.05.2012 р. № 4704-17; – Постанова КМУ «Про посилення взаємодії єврорегіонів та активізацію створення нових організаційних структур координації транскордонної співпраці». 	<ul style="list-style-type: none"> – доступність та відкритість міжнародного кредитування завдяки ОЕС.

Дієвим механізмом епохи глобалізації є гнучкі об'єднання суб'єктів господарської діяльності для досягнення і посилення конкретного господарського ефекту. Такими об'єднаннями є кластери, які, зазвичай, являють собою об'єднання географічно локалізованих підприємств, науково-дослідних установ, навчальних закладів, ринкових структур як основних учасників інноваційного процесу [1].

Термін «кластер» не є новим в економічній теорії. В перекладі з англійської мови це поняття означає групу, сукупність, концентрацію, скупчення тощо [2, с.123].

Як зазначає М. П. Войнаренко, поняття «кластер» вживається у різних галузях знань, і хоча його трактування є різним, сутність залишається незмінною: кластер – об'єднання декількох однорідних елементів, які можуть розглядатися як самостійна одиниця з притаманними їй певними ознаками [3, с.28].

На думку О. М. Тищенко, термін «кластер» є одним із найбільш популярних під час обговорення перспектив розвитку економіки. Кластерний підхід в цілому декларується в якості однієї із базових парадигм формування державної та регіональної економічної політики [4, с.76].

Важливою ознакою будь-якого кластера є інноваційна спрямованість його діяльності, відповідно всі кластерні утворення незалежно від виду повинні постійно враховувати новітні зміни та сучасні тенденції, шукати напрями підвищення своєї конкурентоздатності. Відсутність інноваційного аспекту в діяльності кластерів зумовить їх однотипність з регіональними територіально-виробничими об'єднаннями.

Серед різноманітності кластерних утворень наразі особливого значення набуває інноваційний тип, який використовує інновації як засіб досягнення успіху, як технологію досягнення конкурентних переваг та стратегію майбутнього розвитку [5, с.85].

Формування та функціонування інноваційних кластерів прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва за своєю сутністю близьке до регіональних інноваційних кластерів загалом. Словосполучення «в умовах» передбачає, що інноваційні кластери прикордонних регіонів можуть використовувати певні додаткові можливості транскордонного співробітництва. Зокрема, такими перевагами є можливість сприяння євро регіонів інноваційній кластеризації шляхом фінансування, участі в програмах та проектах транскордонної співпраці, тощо.

Визначений Україною пріоритетний напрям її інтеграції до європейського економічного простору, що є важливою передумовою забезпечення динамічного розвитку її національної та регіональної економіки, відповідно до сучасних тенденцій глобальної регіоналізації, зумовлює необхідність поглиблення її зовнішньоекономічних відносин з сусідніми країнами. Таке поглиблення можливе завдяки формуванню транскордонних кластерів за участю прикордонних територій України.

Розглядаючи передумови формування транскордонних кластерних утворень, необхідно аналізували транскордонний простір як єдину територію, відповідно єдиною має бути спеціалізація регіонів та рівнозначний підбір потенційних учасників такого кластера. Таким чином, для визначення сфер функціонування транскордонного кластерного утворення необхідним є взаємоузгодження конкурентних переваг та спеціалізації прикордонних територій, які входять до відповідного транскордонного простору.

Якщо розглядати інноваційний кластер прикордонного регіону в умовах транскордонного співробітництва, то необхідно враховувати, в першу чергу, спеціалізацію тих прикордонних регіонів, на теренах яких формується відповідний кластер, при цьому спеціалізація суміжних прикордонних регіонів не обов'язково повинна бути ідентичною.

Крім того, особливістю транскордонних кластерів є забезпечення та можливість нарощення конкурентоспроможності усіх прикордонних регіонів, які виступають платформою створення транскордонного кластера, внаслідок їх функціонування. Власне, розглядаючи інноваційний кластер в умовах транскордонного співробітництва, така конкурентоспроможність, в першу чергу, спрямована на зростання економіки відповідного прикордонного регіону, на базі якого створюється кластер.

Особливістю транскордонних кластерів також є те, що такі утворення створюються в різних нормативно-правових полях держав. При цьому бар'єрами для налагодження кластерної співпраці в транскордонному просторі виступають різні положення країн стосовно митного та податкового законодавства, що врегульовують таку взаємодію.

Зважаючи на те, що кластерні утворення формуються протягом достатньо довгого періоду часу, в деяких випадках це може тривати і десятки років, тому, логічним є виокремлення певних етапів готовності прикордонного регіону до кластеризації, а саме: етап зародження кластера або ж процесу кластеризації в регіоні в цілому; виявлення кластерних ініціатив та створення кластера; етап розвитку кластера; зрілість кластера; занепад або ж трансформація кластера в транскордонний тип.

Транскордонні кластери можуть формуватись не з існуючих в прикордонному регіоні кластерних утворень. У цьому випадку можна відокремити такі етапи формування транскордонного кластера: етап зародження кластера в транскордонному регіоні; етап створення кластера та взаємоузгодження напрямів його діяльності; етап розвитку кластера; зрілість кластера; занепад або ж трансформація кластера під новий проект.

Таким чином, кінцевий результат інноваційної кластеризації в майбутньому автор вбачає саме у формуванні транскордонних інноваційних кластерів як таких, що забезпечуватимуть нарощення конкурентоспроможності відповідних транскордонних регіонів.

Поряд з тим, наразі існують інші допоміжні інструменти підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва. В табл. 2 наведено характеристику додаткових інструментів нарощення конкурентоспроможності прикордонних територій в умовах транскордонного співробітництва.

Таблиця 2

Додаткові інструменти нарощення конкурентоспроможності прикордонних територій в умовах транскордонного співробітництва

Додатковий інструмент	Характеристика	Можливості застосування в Україні
1	2	3
Науковий парк	Науковий парк – юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення, виконання проектів [6].	Пріоритетними напрямками діяльності парків є економічно і соціально зумовлені наукові, науково-технічні та інноваційні напрями діяльності, що відповідають: меті створення наукового парку; галузевому профілю та/або спеціалізації вищого навчального закладу; враховують потреби регіону, в якому створено науковий парк.
Державно-приватне партнерство	Державно-приватне партнерство трактується як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законодавчими актами [7].	В Україні реалізація проектів державно-приватного партнерства передбачена лише виключно у формі договору, тоді як у більшості європейських країн такого обмеження немає. Відповідно для здійснення співпраці можливими є укладення таких договорів: концесії, спільної діяльності, розподілу продукції та інших. При цьому, вид договору, що укладеється в рамках співпраці визначається органом, який приймає рішення про його здійснення.
Транскордонне партнерство	Транскордонне партнерство є формою транскордонного співробітництва, що здійснюється на основі добровільної співпраці двох або кількох територіальних громад, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб з різних сторін кордону, що діють з метою виконання спільних завдань [8, с.114].	Європейський досвід свідчить, що створення транскордонного партнерства зумовлює суттєві переваги для транскордонних регіонів і водночас ускладнюється існуванням додаткових бар'єрів і проблем. В Україні є усі передумови для активного запровадження такого виду партнерства у прикордонні.
Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС)	ЄУТС – це угруповання, створені з метою полегшення та сприяння транскордонному співробітництву між членами Європейського Союзу в цілях зміцнення економічного та соціального єднання.	ЄУТС розширюють нові можливості транскордонної співпраці і для прикордонних регіонів України у зв'язку з ратифікацію ВРУ Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про ТКС.

Продовження табл. 2

1	2	3
Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС)	ОЕС є органом транскордонного співробітництва між територіальними громадами або владами двох або більше держав, державними чи приватними юридичними особами і асоціаціями органів влади, що належать до однієї чи більше вищезазначених категорій [8, с.112].	Перевагами ОЕС можуть скористатись й українські єврорегіони, оскільки в Європі вже є декілька прикладів переходу до такої нової форми співробітництва.

Власне, усі вищезазначені в табл. 2 додаткові інструменти підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій, деякою мірою є перехідними. Наприклад, поява та активна діяльність у прикордонному регіоні наукового парку виступатиме мотивуючим чинником для формування кластера в такому регіоні, який за сприятливих умов може трансформуватись в потужний транскордонний осередок кластерної взаємодії.

Досвід створення наукових парків в Україні, зокрема наукового парку «Київська політехніка», свідчить про позитивні наслідки застосування на практиці такого шляху розв'язання проблем інноваційного спрямування, які постають перед регіонами, їх вищими навчальними закладами на шляху переходу до інноваційного вектора розвитку за рахунок співпраці на основі договорів.

Створення наукового парку передбачає низку переваг для регіону на території якого функціонуватиме таке утворення, зокрема: покращення рівня інноваційної діяльності закладів освіти та науки регіону, створення нових видів інноваційного продукту вітчизняними науковцями, здійснення заходів, щодо їх комерціалізації та інші. Варто зауважити, що наукові парки засновані на території прикордонних областей є важливою стадією стратегічних освітньо-наукових відносин в прикордонні. При успішному налагодженні тісних контактів таких парків з іноземними ВНЗ, вони можуть набувати статусу потужних транскордонних центрів з інновацій та трансферу технологій.

Одним із важливих інструментів втілення політики модернізації економіки країни та її регіонів, вирішення важливих соціально-економічних проблем є державно-приватне партнерство. Досвід багатьох країн світу, у тому числі ЄС, підтверджує ефективність запровадження такого виду співпраці.

На сьогоднішній день актуалізувались об'єктивні умови для застосування інструменту державно-приватного партнерства на регіональному рівні, у тому числі, з метою активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні. Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» передбачено багатовекторне застосування партнерства держави та бізнесу.

Важливим аспектом для розуміння сутності державно-приватного партнерства є врахування та визначення сфер, в яких застосовується така співпраця, адже партнерство між державою та бізнесом може здійснюватися в багатьох сферах, крім видів господарської діяльності, якими займаються виключно державні підприємства, установи та організації. Органи державної влади зазвичай налагоджують співпрацю з бізнесовими структурами в секторах економіки, взаємодія в яких може виявитись найбільш успішною і доцільною.

Апробовуючи механізм державно-приватного партнерства в регіонах нашої країни, у тому числі прикордонних, доречним є врахування зарубіжного досвіду втілення такого партнерства в окремих країнах, а саме: Велика Британія зосередила проекти ДПП на таких

об'єктах інфраструктури як школи, лікарні, тюрми, оборонні об'єкти; Канада значну кількість проектів ДПП виконує в таких сферах як транспорт, захист навколишнього середовища; США переважно виконують проекти ДПП, які об'єднують природоохоронну діяльність, життєзабезпечення населених пунктів [9].

Актуальним у найближчій перспективі є реалізація інструменту державно-приватного партнерства в Україні за канадською моделлю, а саме у сфері будівництва та експлуатації автострад, доріг, та їх інфраструктури. Це вимагає значних капіталовкладень, які наша держава наразі не може інвестувати, проте така інфраструктура потребує нагальної модернізації та розбудови. У результаті такої співпраці суспільство отримає сучасні автомагістралі, які частково будуть платними, що стимулюватиме бізнесові структури до партнерства з державними структурами в цій області.

Зазначимо, що Закон України «Про державно-приватне партнерство» чітко визначає та закріплює сфери застосування публічно-приватної співпраці в нашій країні, а саме: пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування; виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води тощо [7].

Об'єднання матеріальних ресурсів інституцій публічного і приватного секторів дозволить ефективніше вирішувати проблеми та завдання регіонального та державного рівнів в нашій країні. Для активізації практичного застосування механізму державно-приватного партнерства з метою збільшення інвестиційних потоків приватного сектора в модернізацію економіки регіонів, їх інноваційного реформування, необхідно з боку держави здійснювати послідовну політику розвитку такого партнерства відповідно до стандартів ЄС.

Виходячи з вищевикладеного, автор вважає державно-приватне партнерство актуальним інструментом, що забезпечує конструктивну взаємодію держави, приватного сектора, сприяє залученню інвестицій в розвиток вітчизняної інфраструктури, її оновленню, у тому числі, за допомогою застосування інноваційних підходів та переосмислення взаємовідносин держави та бізнесу.

Для прикордонних регіонів поряд з державно-приватним партнерством можливим інструментом підвищення конкурентоспроможності є транскордонне партнерство. Вітчизняний та зарубіжний досвід засвідчує ефективність транскордонного партнерства для вирішення проблем соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. Особливості використання такого інструменту прикордонними регіонами, на думку автора, змінюватимуться залежно від сучасних умов, що склалися. Зокрема, автор вважає, що підписання Угоди України з ЄС про Асоціацію значно розширить можливості реалізації транскордонного партнерства прикордонними територіями.

Виходячи з того, що транскордонна співпраця для прикордонних регіонів розширює та створює додаткові можливості і переваги для їх розвитку, автор вважає за доцільне розглянути новітні інструменти, а саме основні організаційні структури окрім євро регіонів, що здійснюють загальну координацію транскордонного співробітництва у різноманітних сферах. До таких структур варто віднести європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС) та об'єднання євро регіонального співробітництва (ОЕС). Перевагами ЄУТС чи ОЕС можуть скористатись й українські регіони, оскільки в Європейських країнах вже є приклади переходу до нової форми співробітництва – ЄУТС.

Європейські угруповання територіального співробітництва розширюють нові можливості транскордонної співпраці і для прикордонних регіонів України у зв'язку з ратифікацією ВРУ Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою стосовно об'єднань євро регіонального співробітництва.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи вищевикладене, автор дійшов висновку про те, що власне, усі проаналізовані основні та додаткові інструменти підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів в умовах транскордонного співробітництва є сприятливими мотивуючими векторами розвитку їх економіки, реалізація яких спрямована на інноваційний розвиток прикордоння.

На даному етапі нарощення конкурентоспроможності прикордонних регіонів доцільним є застосування, у першу чергу, інструменту формування інноваційних кластерів в умовах транскордонного співробітництва. Поряд з тим, на перспективу необхідно формувати транскордонні інноваційні кластери за участю прикордонних регіонів України, які посилять дію факторів місцевого виробництва, стимулюватимуть інновації та сприятимуть стратегічному залученню іноземних інвестицій.

Крім того, варто використовувати можливості застосування існуючого широкого спектра допоміжних інструментів, зокрема: державно-приватного та транскордонного партнерства, наукових парків, нових організаційних структур – ЄУТС та ОЕС, що здійснюють координацію транскордонного співробітництва в різноманітних сферах. Такі додаткові інструменти при успішному втіленні заходів нарощення конкурентоспроможності регіонів можуть трансформуватись в основні інструменти інноваційних змін в регіонах.

Список використаної літератури

1. Кластери та інноваційний розвиток України. Український фонд підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ufpp.gov.ua/ckfinder/userfiles/files/lib_bisnes/klasterS.pdf.
2. Wordpower Oxford Dictionary / [edited by M. Steel]. – Oxford: Oxford University Press. – 2000. – 794 p.
3. Войнаренко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. П. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30.
4. Тищенко О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції / О. М. Тищенко // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць Київського національного університету ім. Т. Шевченка – К.: Київський університет, 2010. – Вип. 21. – С. 74–80.
5. Югас Е. Ф. Інноваційний кластер як фактор конкурентоспроможності/ Е. Ф. Югас // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка: збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 31. – С. 84–88.
6. Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-17. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.
7. Закон України про державно-приватне партнерство № 2404 від 01.07.2010 р. (зі змінами та доповненнями від 21.06.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
8. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво: посіб. / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – К.: Крамар, 2011. – 259 с.
9. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/816>.